

BÂKÜVÎ
(الباكوى)

Mîr Muhammed Kerîm el-Hâc
b. Mîr Ca'fer el-Bâkûvî
(1853-1938 [?])

İmâmiyye Şîasi'na mensup
Azerbaycanlı müfessir,
Bakü eyaleti kadısı.

Bâkûvî

Bakü'de doğdu. Alevî, Hüseyinî ve Mûsevî nisbeleriyle de anılır. Tercüme ettiği kitaplarda Ahund Mîr Muhammed Kerîm el-Hâc (Necrî'l-Hâc) ismini kullanmıştır. Kadı Mîr Memmedkerim Aga, Mîr Mehmed Kerim veya Mîr Câferzâde olarak da zikredilir (Bünyadov, s. 311). Mîr unvanıyla anılması bu kelimenin Bakü'de seyyidler için kullanılmasıyla ilgili olmalıdır. Çocukluk yıllarında daha çok Türkiye, İran ve Mısır'dan getirilen hocaların ders verdiği mescidlere bağlı mekteplerde Farsça ve Arapça ile birlikte medreselerde orta seviyede dinî tedrisat yapıyordu. Muhtemelen ilk eğitimi Bakü'de bu şekilde almıştır (*Azərbaycan Tarixi*, IV, 106-108, 111; Aytan, sy. 36 [2007], s. 14). 1871'de düzenli bir öğrenim görmek için Bağdat'a gitti ve on yıl sonra Bakü'ye döndü. İlk olarak İçeri Şehir'deki Şah Mescidi'nde ahundluk, 1904-1918 yıllarında Bakü Vilâyeti Şia Mescidi başkanlığı, Bakü Eyalet kadılığı ve Bakü Vilâyet Meclisi başkanlığı yaptı. Arşivlerde Bakü Meclis başkanı sıfatıyla imzaladığı belgelere rastlanmaktadır. Kuruluşuna katkıda bulunduğu halde yeni cumhuriyet idaresinde görev almadığı gibi 1918'de resmî görevlerinden istifa edip vefatına kadar Merdekân şehrinde fahrî olarak dinî görevler üstlendi ve eserlerini kaleme aldı (Bünyadov, s. 311-312, 317).

Sovyetler'in hâkim olduğu bölgelerde ve Azerbaycan'da dindarlara baskı uygulandığı, dinî liderlerin sosyalizm aleyhtarlığı ithamıyla tutuklanıp idam edildiği bir dönemde Bâkûvî de devrim karşıtı olduğu, çevresindekileri rejim aleyhine kışkırttığı gerekçesiyle tutuklandı. Yargılandığı mahkemede 2 Mart 1938 tarihinde seksen beş yaşında idama mahkûm edildi. Kızı Eliyye babasının Nargin adasında kurşuna dizildiğini belirtir. 1956'da oğlu tarafından âkibeti resmen sorulunca babasının 1940'ta beyin kanaması sonucu öldüğü bildirildi. Bunun üzerine ailesi idam kararının kaldırılmasını istedi ve mahkeme 1960'ta söz konusu kararı kaldırdı, delil yetersizliğinden beraatına karar verdi (a.g.e., s. 316-318).

Eserlerinde içtimâî ve dinî problemleri ele alan, İslâm dünyasının kalkınması yolunda fikirleri olan Bâkûvî müslümanların birlik ve beraberliğine önem vermiş, tefrikanın zararlarına dikkat çekmiştir. Tefsirini Sünî kaynaklarını da kullanarak yazmak suretiyle Şîî ve Sünî toplulukları bir araya getirmek istemesi onun en önemli entelektüel yanını teşkil eder (Bedir, s. 172-173, 174-176, 178). Bâkûvî, yeniliklere açık biri olarak zamanının tartışmalı konularından olan kızların eğitimi hususunda olumlu rol oynamış, Azerbaycan'ın ilk kadın pilotları Züleyha Seyyid Memmedov ve Mirze Davud Hüseyinov'a eğitimlerini tamamlamaları için maddî yardım sağlamıştır. Taassuptan uzak durmaya çalışmış, mensubu bulunduğu mezhep taraftarları arasında görülen bazı aşırı yaklaşımları eleştirmiş, Kur'an-ı Kerim'in tahrifine dair öne sürülen Şîî rivayetlerini reddetmiş, sahâbeye dil uzatmaktan kaçındığı gibi insanlığın kurtuluşunun onların yaşadığı hayatı yaşamakla mümkün olabileceğini söylemiştir. İmamların gaybı bilemeyeceğini belirten Bâkûvî büyük günah işleyen kimsenin tövbe etmediği takdirde cehennemde ebediyen kalacağı, büyük günahlar için şefaatin söz konusu olmayacağı kanaatini taşıdığı halde peygamberlerin ve imamların bu çerçevede istismar edilmesine karşı çıkmıştır. Dinin aslının korunması üzerinde hassasiyetle durarak Allah'tan başka varlıklardan ve imamlardan yardım dilemenin şirk olduğunu dile getirmiş, dinin âşûrâ törenlerine indirgenmesine ve bu törenlerin camileri Mescid-i Dirâr'a çevirmesine muhalefet etmiştir (görüşleri için ayrıca bk. a.g.e., s. 37, 112, 116, 122-123, 173-174).

Eserleri. 1. *Keşfü'l-hakâyik an nüketi'l-âyât ve'd-dekâyik* (I-III [Bakü], *Kaspi Qazeti*'nin Buhâriye Matbaası, 1322 [1904]; her üç cildin kapağında 15 Şâban

1322 [25 Ekim 1904] tarihi yazılmışken I ve II. ciltlerin sonunda 1904, III. cildin sonunda 1906 tarihleri yer almaktadır; Tebriz 1373 hş./1995). Azerbaycan Türkçesi'nde basılmış ilk Kur'an tercümesi ve tefsiridir. İmâmiyye müfessirlerinden Tabersî dışında Fahreddin er-Râzî, Hâzin, Neseffî, Beyzâvî, İsmâîl Hakkı Bursevî gibi Sünî kaynaklarına da başvurulana eserde mezhaplara dair ayrıntılara girilmeden orta bir yol izlenmiş, eserin değerli taşlarla süslenmiş bir nüshası II. Abdülhamid'e takdim edilmiştir. Farsça'ya Hacı Abdülmecid Sâdık Nevberî tarafından çevrilen eseri (Tahran 1339 hş., 1348 hş., 1358 hş., 1396 hş.) Ahmet Bedir *Gerçeğin Doğuşu Alevî Kur'an Tefsiri* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (I-II, İstanbul 2000 -Ahmet Dolunay imzasıyla-; Balıkesir 2012). Eser, Ali Farhadov tarafından Azerî Türkçesi'nde sadeleştirilip *Keşfûl-Haqayiq an Nuketil-Ayati vâd-Daqayiq: Ayaların Mâna ve İncelikleriyle Haqiqatlarının Açıklanması* adıyla neşredilmiştir (I-III, Bakü 2014). 2. *Salib Muharebesi* (I-II, Bakü 1913, 1915). Haçlı seferlerine dair eserin ilk cildi basılmış, ikinci cildi II. Dünya Savaşı yıllarında yayınevinde kaybolmuştur (Şahatov, s. 38). 3. *İran Kentlilerinin Hali veya Tebriz'de Gördüklerim*. Müellifin 1881'de Bağdat'ta tahsilini tamamlayıp memleketine dönerken uğradığı İran şehirlerindeki izlenimlerini içerir. 1930'larda kızı tarafından neşredilmek istenen eserin yazma nüshası Azernes'r'de ortadan kaybolmuştur (a.g.e., s. 37). Bâkûvî ayrıca Corcî Zeydân'ın bazı tarihî romanlarını *Azrâ'ü Kureys* (Bakü 1325/1908), *17 Ramazân* (Bakü 1328/1910), *Ârmânüse* (1911), *Kerbelâ Yangısı* (Bakü 1911), *Fetâtü Gassân*, *Reşid'in Bacısı Abbâse*, *Ebû Müslim el-Horasânî*, *Emîn ve Me'mun Kardeşler* adıyla Arapça'dan Azerî Türkçesi'ne çevirmiştir. Bu tercüme ve telif kitapların bir kısmı muhtemelen 1940'lara kadar mevcutken daha sonra kaybolmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Bâkûvî, *Keşfû'l-hakâyik an nüketi'l-âyât ve'd-dekâyik*, Tiflis 1322, I, 733; III, 959; Hânâbâ, *Fihrist*, IV, 4076-4077; Akiki-yi Bahşâyîşi, *Tabakât-ı Müfessirân-ı Şî'a*, Kum 1376 hş., IV, 257-259; Ahmet Bedir, *Bakûvî Tefsiri'nin Tahlil ve Tahrici* (doktora tezi, 1997), Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, tür.yer.; Ziya Bünyadov, *Stalin Döneminde KGB Arşivlerinde Kırmızı Terör* (trc. Sebahattin Şimşir), İstanbul 2004, s. 311-318; *Azərbaycan Tarixi*, Bakü 2008, IV, 106-108, 111; V, 258; Sabuhi Şahavatov, *Ulûmu'l-Kur'an Açısından Bakûvî Tefsiri'nin Özellikleri* (yüksek lisans tezi, 2010), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü,

s. 37-38; Davud Dursun, "Sovyetlerdeki Müslüman Türklerin Sosyal Yapısı Üzerine Bir Çalışma", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, sy. 24, İstanbul 1993, s. 125-138; İsmail Çalışkan, "Türkçe'de İlk Şii Tefsir", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/1, Sivas 2001, s. 217-222; Necmi Aytan, "20. Yüzyılın Başlarında Azerbaycan'da Siyasî ve Edebi Durum", *Yağmur*, sy. 36, İstanbul 2007, s. 14-17.

AHMET BEDİR

BALÇIK

Bulgaristan'da tarihi bir kasaba.

Bir kesimi Romanya'da, bir kesimi Bulgaristan'da bulunan Dobruca bölgesinin Bulgaristan'da kalan kısmında olup bir anfiteatr gibi Dobruca platosunun yamaçlarında yer alır. Karadeniz kıyısındaki kasaba, kuzeyden gelen fırtınalara karşı Kavarna (Kalliakra) Burnu ile korunan sığ bir körfeze sahiptir. Tarih öncesi zamanlardan beri meskün olan Balçık, Osmanlılar tarafından XVI. yüzyılda yeniden kurulan bir kasaba özelliği taşır.

Balçık'ın bulunduğu yerde onunla alâkalı olabilecek iki eski şehir mevcuttur: Dionysiopolis ve Karvuna. Bunlardan ilki, Strabo ve Plinius tarafından kaydedildiği üzere milâttan önce VII. yüzyılda kurulmuş eski bir Yunan kolonisi idi (Krunoe). Milâttan önce III. yüzyıldan itibaren burası Dionysiopolis adıyla anıldı. 544'te Dionysiopolis, diğer bir yerleşim yeri olan Odessos ile (Varna) birlikte Karadeniz'de meydana gelen ve karadan içeriye giren dalgalardan yüzünden büyük ölçüde tahrip oldu.

Balçık'ta Osmanlı camisi

Balçık'ta Kraliçe Maria tarafından yaptırılan saray

Cedrenos ve Theophanes'in *Chronographia*'sında anlatıldığına göre bu felâketten dolayı şehir sakinlerinin pek çoğu hayatını kaybetmişti. VI. yüzyılın sonlarında Dionysiopolis tarih sahnesinden silindi, Avar-Bulgarlar tarafından yok edildi, ikinci defa iskânı ise geç dönemde oluştu. Karvuna adlı bu şehir Aşağı Tuna'nın Bizans hâkimiyetinde bulunduğu, Karadeniz sahilinin yenilediği ve bölgenin savunması için çok sayıda kale ve müstahkem şehrin inşa edildiği 971 yılından sonra ortaya çıktı. Grekçe olan Karvuna adı Bulgar Devleti'nin hükümdarı Çar II. İvan Asen'in bir fermanında da geçer (1230). Çar Asen, Dubrovnikli (Ragusa) tüccarlara kendi topraklarında serbest ticaret hakkı tanıdı. 1304 yılına ait *Codex Cumanicus*'ta Karvuna diye tanımlanması gereken Balciuk adlı bir yerden bahsedilir. 1311-1572 yılları arasında ait çok sayıda İtalyan, Fransız ve İspanyol deniz haritasında bu sonuncu adla bir liman şehri olarak resmedilir. XVI. yüzyıla ait bir Grek deniz haritasında ise Karvuna şehri Balçık adıyla zikredilir. Karvuna/Balçık, XIV. yüzyılda Tuna'nın ağızına kadar Karadeniz sahilinin hâkimi olan Hristiyan Türk (Gagauz) Despotu Balık'in (Balika) ikametgâhı idi.

Balçık bütün Dobruca ile birlikte Temmuz 1389'dan sonra Osmanlılar'ın idaresi altına girdi. Ancak hemen ardından bölge, Leh Kralı Vladislav'la Ocak 1390'da yaptığı bir anlaşmada kendini Dobrotic yurdunun despotu ve Silistre'nin lordu diye niteleyen Eflak Voyvodası Büyük Mircea tarafından işgal edildi; 1393-1402 yılları arasında yine Osmanlı hâkimiyeti altında kaldı. Ankara Savaşı'ndan sonra Mircea, Dobruca'yı ve Karadeniz sahilindeki kaleleri yeniden ele geçirdi; 1407'de Mûsâ Çelebi'yle anlaştı ve Türkler'le Eflaklılar 1410 yılına kadar

Emîr Süleyman'a karşı birlikte savaştilar. Dobruca Mircea'nın ölümüne (1418) kadar onun hâkimiyetindeydi. Ertesi yıl ise I. Mehmed tarafından yeniden Osmanlı topraklarına katıldı.

Çağdaş kaynakların aktardığına göre 1444'te Varna Savaşı sırasında Karvuna, Batı Karadeniz kıyısındaki neredeyse bütün kaleler ve müstahkem şehirlerle birlikte (Castrici, Devine / Marcianopolis, Galata, Kaliakra, Kavarna, Kranea, Măgliş ve Petriç) yerle bir edildi ve şehir sakinleri dağıtıldı. Dobruca'nın iç kısımlarındaki bozkırlar, II. Murad ve Fâtih Sultan Mehmed'in hükümdarlığının ilk dönemlerinde Anadolu'dan sürgün gönderilen yörüklerle yeniden iskân edildi. Karvuna Kalesi kalıntıları Balçık'ın güneyindeki bir yükseklikte (Džini Bayır) bulunur. Bugünkü Balçık bir yerleşim merkezi ve bir liman olarak ilk defa 922 (1516) yılına ait Yavuz Sultan Selim dönemi tahririne dayanan 1530'da hazırlanmış bir muhasebe defterinde zikredilir (BA, TD, nr. 370, s. 408, 422). Burada Balçık, Varna kazasına bağlı, hepsi müslüman olan yirmi hâneli bir yerleşim yeridir. Yirmi hânedan on beşi sürgün yoluyla yerleştirilenlerden oluşuyordu. Kasabada bir iskele de vardı. İskeleden elde edilen vergi geliri padişah hasırlarına dahildi. Miktarı ise Tuna boyunda ve Karadeniz'deki limanlara kıyasla oldukça düşüktü (senelik 1000 akçe). Bütün bu kayıtlar, Balçık'ın XVI. yüzyılın başlarından itibaren yeniden toparlanmaya başladığını açık şekilde göstermektedir.

XVI. yüzyılın ortalarında Balçık yeniden küçük bir şehir hüviyetine kavuştu. 949 (1542) tarihli Varna kazası tahririnde "nefs-i kasaba-i Balçık" ifadesi geçer (BA, TD, nr. 215). Sokullu Mehmed Paşa vakıflarının Receb 976 (Ocak 1569) tarihli